

PÁZMÁNY *1635*
— *a l a p i t v a*

Pázmány Law Working Papers

2016/12

Varga Csaba

A JOGURALOM ÉS SZÍNEVÁLTOZÁSAI
idealizáció és ideokratikus
nyomásgyakorlás között

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest

<http://www.plwp.eu>

A JOGURALOM ÉS SZÍNEVÁLTOZÁSAI

idealizáció és ideokratikus nyomásgyakorlás között

VARGA CSABA *

„S a jog virtuális valósága nem a jogszabályok, meg általában a tényleges jog, hanem ez az el nem múltó s meg nem szüntethető jogigény a jogtalansággal szemben. S igazi jogi kultúra nem ott van, ahol jól kidolgozott jogszabályok s logikusan megszerkesztett törvénykönyvek vannak, hanem ahol eleven a jogérzés.”

KONDOR IMRE†

„Az okos, széles látókörű emberek valamennyien ösztönösen irtóznak a merev elvek emberétől, mert már korán rájöttek, hogy a merev elvek nem tudják átfogni életünk titokzatos bonyolultságát, s aki ilyen formulák béklyóiba kötözi magát, szembehelyezkedik minden isteni sugallattal, mely egyre mélyebb megértésre és emberszeretetre int. A merev elvek emberei, akikkel lépten-nyomon találkozunk, azt a szellemet képviselik, amely erkölcsi ítéleteiben csupán általános szabályokat követ abban a tévhitben, hogy ez az egy kaptafába készült, szabadalmazott módszer egyszerűen az igazsághoz vezet, s nincs szükség semmiféle fejtöresre és fáradozásra, türelemre és pártatlanságra, még annak a vizsgálatára sem, vajon megvan-e a bíróban az a belátás, mely a kísértés nehéz küzdelmek árán szerzett ismeretéből és minden embernek együttlérő megértéséből fakad.”

GEORGE ELIOT††

---

* Az alap gondolat Varga Zs. András könyve — *Eszményből bálvány?* A joguralom dogmatikája (Budapest: Századvég 2015) 227 o. [Szabadság] — még kéziratos, kiadótól felkért lektori véleményének részeként született, s ez hangozhatott el a mű 2015. június 25-i bemutatóján; lásd <<http://szadveg.hu/foundation/rendezvenyek/varga-zs-andras-konyvbemutat>> & <<https://www.youtube.com/watch?v=prKcY6VknUo>>. A jelen többszörösen átdolgozott, újabb kutatásokkal bővített változat még korai formában jelent meg in 'Eszményből bálvány? A »joguralom« és csapdahelyzetei (Gondolatok egy könyv ürügyén)' *Valóság* LIX (2016) 2, 28–40. o. és — néhány történeti vonatkozásra koncentráltan — in 'Eszményből bálvány? A jogállamiság és színeváltozásai' in *Jog és politika határán* Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után, szerk. Gárdos-Orosz Fruzsina & Sente Zoltán (Budapest: HVGOrac 2015), 261–282. o., illetőleg hangozott el vitaindító összegzésként a *Huszonöt éve szabadon* címen a Kossuth Klubban Simon Jánostól 2015. november 14-én rendezett nemzetközi konferencián.

† Kondor Imre 'A humanizmus korlátai (Széljegyzetek Karácsony Sándor egyik egyetemi előadásához)' *A másik ember* Az Exodus almanachja 1940 (Budapest: Exodus 1940), 101–106. o., id. 102. o. A szerző (1911–1990) filozófus, országgyűlési képviselő, debreceni, utóbb műszaki egyetemi könyvtárigazgató volt.

†† George Eliot *A vízimalom* [*The Mill on the Floss* (1860)] ford. Szinnai Tivadar in <<http://mek.oszk.hu/06400/06430/06430.htm#27>>, 6. könyv 2. fej. ["All people of broad, strong sense have an instinctive repugnance to the men of maxims; because such people early discern that the mysterious complexity of our life is not to be embraced by maxims, and that to lace ourselves up in formulas of that sort is to repress

„A különféle népeknek, vallásoknak és kultúráknak egyáltalán nincs szükségük arra, hogy egymáshoz igazodjanak vagy egymásnak akarjanak megfelelni [...]. Úgy gondolom, leginkább azzal segítjük egymást, ha nem támasztunk igényt a másikkal szemben, s azok maradunk, amik vagyunk, egyszerűen tisztelve és elfogadva a másikat.”

VACLAV HAVEL^{†††}

Az egész ún. rendszerváltozás esélyét érintő legalapvetőbb kérdés pontosan az, aminek még kérdéses voltát is eltagadja az a *mainstream*, amely ANTALL JÓZSEF „az alkotmányos ember” jelszavával² — azaz formálódó nyugati *mainstream* mé váló trendek felismerésével, majd kritikátlan átvételével — már negyed évszázada kiszolgáltatta az új indulás esélyeit egy önsorsrontó, törvényé saját véletlenszerűségét emelő, életidegen dogmatizmusnak.

Ennek helyeslése, továbbépítése lett alapja országunkban a köz jog különféle ágai művelésének; ezek esetleges kritikája pedig — bármiféle teoretikus megalapozás híján, magyar és olykor külföldi alkotmánybírói döntvényi mutatványok fetisizálásában kimerülő állítólagos fundálással — eleve kirekesztett ezek kizárólagosként feltüntetett profizmusa köréből. Közel negyed évszázadon keresztül egy ma alkotmánybíró elméleti jogász ugyan kemény következetességgel elemezte az önkorlátozás nélküli aktivizmus logikáját,³ a jelen sorok szerzője pedig kimutatta mindezeknek életidegen, maga a jog eszményét megtagadó voltát;⁴ egyéb kritikai distanciákhoz hasonlóan azonban ezek sorsa

---

all the divine promptings and inspirations that spring from growing insight and sympathy. And the man of maxims is the popular representative of the minds that are guided in their moral judgment solely by general rules, thinking that these will lead them to justice by a ready-made patent method, without the trouble of exerting patience, discrimination, impartiality—without any care to assure themselves whether they have the insight that comes from a hardly-earned estimate of temptation, or from a life vivid and intense enough to have created a wide fellow-feeling with all that is human.”]

^{†††} Idézi Philip K. Howard ‘Vaclav Havel’s Critique of the West’ <<http://www.theatlantic.com/international/archive/2011/12/vaclav-havels-critique-of-the-west/250277/>>

[“There is no need at all for different people, religions and cultures to adapt or conform to one another. [...] I think we help one another best if we make no pretenses, remain ourselves, and simply respect and honor one another, just as we are.”]

² Sólyom László in *Magyar Nemzet* LXVI (2000. december 13. szombat) 290, Magazin, a halál évfordulójának szentelten. Összefüggéseire lásd Varga Csaba tollából ‘Valahol utat tévesztettünk?’ *Magyar Napló* XXIII (2011) 6, 37–41. o. & <<http://www.magyarnaplo.hu/images/archivum/2011jun/37-41.pdf>> és ‘A rendszerváltozás sorsfordító évei (Antall József miniszterelnök – egy valahai jogfilozófus munkatárs szemével)’ *Hitel* XXVII (2014) 4 & <<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/06-vargacs.pdf>>, 34–49. o.

³ Pokol Béla tollából könyvvé érlelten lásd *A bírói hatalom* (Budapest: Századvég 2003) 255 o. és *Alkotmánybíráskodás* szociológiai, politológiai és jogelméleti megközelítésekben (Budapest: Kairos 2014) 227 o.

⁴ Lásd Varga Csaba tollából *Jogállami átmenetünk* Paradoxonok, dilemmák, feloldatlan kérdések (Budapest: [AKAPrint] 1998) 234 o. [A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 5] & <<http://www.scribd.com/doc/46271281/varga-jogallami-atmenetunk-1998>>, *Jogállami? átmenetünk?* (Pomáz: Kráter 2007) 241 o. [PoLiSz sorozat könyvei 6] & <<http://www.scribd.com/doc/193102916/varga-jogallami-atmenetunk-2011>> és *Válaszúton – húsz év múltán* Viták jogunk alapjairól és céljairól (Pomáz: Kráter 2011) 256 o. [PoLiSz sorozat kötetei 7] & <<http://www.scribd.com/doc/85072170/varga-valaszuton-2011>>, valamint Varga Csaba szerkesztésében *Igazságtétel jogállamban* Német és cseh dokumentumok (Budapest: [Osiris] 1995 [újruny. {Budapest: Szent István Társulat 2006}]) 241 [A Windsor Klub könyvei I] &

a *mainstream* szemében — mintha csak egy politikai turbulenciáktól felkavartan született publicisztika szélsősége lett volna — a tudatos észre-nem-vétel, pontosabban elhallgatás lett.

Ilyen körülmények közt a mát és közeljövönket is meghatározó egyik kardinális gondunk a rendszerváltás elmúlt alkotmányát felváltó a l a p t ö r v é n y voltaképpen súlyának, jelentőségének, üzenetének, hozadékának — röviden: egyelőre *dünamei* potencialitásának — jelenlegi szakirodalmunk egészében történő kibeszéletlensége. Mindebben különösen fontos lehet a keresztény filozófiai hagyománynak, a katolikus társadalmi tanításnak közvetlen szakmai relevanciájú feldolgozása, így a nemzet és alkotmánya valamiféle összetartó hiten történő természetes fundáltságának a bizonyítása.⁵ Ehhez egyszerűen nem szoktunk hozzá, és bármiféle honi úgyszólván kötelező libertinus becsmérése légkörében nem is igen szoktuk vállalni. Pedig még a véletlenszerű szakmai olvasó is bőven ismeri a bármiféle amerikai kézikönyveket s történelmi beszámolókat, amik az utókor értékelköteleződésétől függetlenül áthatják az amerikai alkotmány genezisének, szellemének, vezérlő gondolatvilágának tárgyalását — azért azonban, nehogy ennek esetleges tanulságát magunkra vonatkoztassuk, mindezt puritán/kvéker történelmi akcideneciáknak, történelmi sajátosságnak szokták/szoktuk tulajdonítani; hiszen környezetünkben eddig sem, azóta sem született olyan mű, mely a fenti összefüggésnek ontikus súlyát, jelentőségét, előfeltételszerűségét általános teoretikus tárgyalás témájává, alkotmányelmélet megalapozójává tette volna. Pedig ebben biztosíthatna elvileg további perspektívát s egyben immár erőteljesen kidolgozott teoretikus hagyományt az a látásmód, aminek végiggondolása talán éppen elkezdődött, alapvetően CARL SCHMITT alkotmányt megalapozó gondolatainak ontológiai tényezőkként való újraértékelésével.⁶ Ugyanez, vagyis az *ontologicum* — azaz a jog eredendő beágyazottsága közösségének létébe, annak kultúrájába s érzékenységébe — mindenekfeletti jelentősége csendül ki az egész rendszerváltoztatási folyamat eszmetörténeti megítéléséből is. Hiszen miszerint bármi, ami nálunk akkor és azóta történt, értékkezőségi hiányában csak formális/pozitív lehetett, ám értékileg pontosan ezért mégis üres maradhatott.⁷ Mert csakis egy ilyen alapozás tudja kimondatni, hogy

„A magyar rendszerváltás ebben a nagyon alapvető, nagyon mély értelemben maradt kudarc. A törvényeket többé-kevésbé sikerült átszabni. A külső homlokzat lecserélődött. De belül maradt minden a régiben. A belső pallérozása elmaradt. S ha nem sikerült a belső

<<http://mek.oszk.hu/14300/14307/14307.pdf>> és *Kiáltás gyakorlatiasságért a jogállami átmenetben* (Budapest: [AKAPrint] 1998) 122 o. [A Windsor Klub könyvei II].

⁵ In Varga Zs. András *Eszményből bálvány?* A joguralom dogmatikája (Budapest: Századvég 2015) 227 o. [Szabadság].

⁶ Techet Péter tollából lásd pl. 'A jog funkcionális értelmezése' *Valóság* L (2007) 5, 63–76. o., 'Logika-e a jog?' *Jogtudományi Közöny* LXV (2010) 7–8, 380–385. o. és 'Christian Winterhoff: Az alkotmányozás, mint politikai tényfolyamat' <http://epa.oszk.hu/02400/02445/00012/pdf/EPA02445_ias_2009_1_199-238.pdf>, 224–232. o.

⁷ Horkay Hörcher Ferenc 'Az értékhiányos rendszerváltás' *Fundamentum* 7 (2003) 1, 62–72. o.

átformálása, akkor maradt az, amit a KÁDÁRizmus ránk örökölt. Az a rendszer, mely épp a leghétköznapibb énünket támadta meg, és mindennapi erényeinket emésztette fel. És amikor a rendszerváltás lemondott az »igazságtételről«, mert előnyben részesítette a jogbiztonságot, akkor ennek továbbélésébe nyugodott bele.”⁸

Ezzel egyszerre mind hozzátehetjük, ami egyébként oly természetességgel magától értetődő, hogy „a kommunizmus nem szívódott fel; változatlanul él az emberek fejében”^{9, 10}

Számomra egyebek közt kulcskérdés az egykori *ius* és a mai *lex* viszonyának újragondolása,¹¹ amiként ez már régiós gondolkodásunkban tisztán megjelent: lehet-e életképes egy puszta forma, amiből már kiöltek minden tartalmat?¹² S hol lelhetünk még bátorításul s ösztönződéssel továbbélésünket könnyítő, hagyományból merítő forrásra?¹³ További kulcskérdés *ordo*-eszményünk

---

⁸ Hörcher Ferenc 'A bölcsészettudományok hasznáról a mai Magyarországon' *Magyar Tudomány* 176 (2015) 2, 159–166. o., id. 164. o., arról szólván itt, amin — a klasszikusoknál még *mores*nek nevezve — Alexis de Tocqueville *A demokrácia Amerikában* (Budapest: Gondolat 1983) 590 o. [Politikai gondolkodók], II. köt. 9. fejt., 257. o. például így vélekedett: „mindazoknak az intellektuális és erkölcsi készségeknek az együttesét értem, amelyekről az ember a társadalmi állapotban tanúságot tesz.”

⁹ Marcin Senderski *That is how we did it in Poland A Tale on the Entrepreneurship in* <http://www.eustory.eu/tl_files/eustory/img/pool/bilder_fuer_young_europeans/pdf/1989_PL_Marcin_Senderski.pdf>, 7. o. [“Comunism in Poland has not vanished into air in 1989. It still sits in people’s mind.”]

¹⁰ A Harmadik Birodalom építkezésének nyolc, háborút viselésének pedig négy évét olyan, szinte genetikailag beívódó rossznak érezte a győztes szövetséges, hogy Németország teljes elpusztítása — lásd <https://en.wikipedia.org/wiki/Morgenthau_Plan> és ‘Problems of re-education of Germany’ *The Glasgow Herald* (Április 5, 1945), 4. o. in <<https://news.google.com/newspapers?nid=2507&dat=19450405&id=YkBAAAAIBAJ&sjid=eFkMAAAAIBAJ&pg=3711,5026306&hl=hu>> — józan alternatívájaként végül tizenegy évre tervezték a németektől átvett felelősségű megszálló katonai közigazgatást, hogy a németiséget a *re-education to democracy* program keretében felkészíthessék az úgymond demokratikus felelősségvállalásra. Ám gondolható-e, hogy a németekkel szemben pontosan mi, Kelet- és Közép-Európai népei lennének azon kivételes kiválóságok, akiket meg sem legyintett erkölcsben, mentalitásban, megszokottságban, világlátásban háromnegyed ill. fél évszázadnyi barbár ázsiai despotizmus idegen megszálló uralma?

¹¹ Varga Csaba *A jogi gondolkodás paradigmái* [1996/1998] jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2004) 504 o. & <<http://www.scribd.com/doc/46270636/varga-a-jogi-gondolkodas-paradigmái-2004>>.

¹² Alfonsas Vaišvila *Teisines valstybes koncepcija lietuvoje* [Jogállamiság, litván megközelítésben] (Vilnius: Litmo 2000) 647 o. tárgyalásával lásd Varga Csaba ‘Jogállami vívódás mintakényszerek Szkülájája és csalódások Kharübdisze közt (Litvánia példáján)’ *Valóság* XLVII (2004) 1, 29–37. o. & <<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=234&lap=0>>.

¹³ Ironikus, mégis sokat mondó az egyik legkegyetlenebb, de Európa Balkánjában továbbélő középkori szokás ilyenként még figyelembe vehető sugallata. Merthogy bármilyennek tetszik is ma egykoriságában, mégis erénnyel, *saját* közegében elérhető maximális igazságérzettel volt áthatott, így — vélik, figyelemre méltóan — lehet még funkciója egy társadalmat atomjaira bontó libertinus kiüresedettséggel szemben: “Albanians have a reverence for honesty and good faith that plays an almost sacred role in their customary law. These same values can bring justice to modernity, and control the atomism and the positivism that have defaced the rule of law in other, more modern, European societies.” Gene Trnavej ‘The Interaction of Customary Law with the Modern Rule of Law in Albania and Kosova’ in *The Rule of Law in Comparative Perspective* ed. Mortimer Sellers & Tadeusz Tomaszewski (Dordrecht, etc.: Springer Science+Business Media B.V. 2010), 201–215. o. [Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 3], 215. o. A háttérhez lásd Fatos Tarifa *Vengeance is Mine Justice Albanian Style* (Chapel Hill, North Carolina: Globic Press 2008) 132 o. és Diana Gellçi *Gjakmarrja* Albanian

újramegítélése, hiszen a kontinentális jogszöveg kimerítő jog megtestesítésével mint hagyománnyal szemben a kontinensünkre is átsugárzó angol–amerikai eszmény sohasem volt más, mint az írott jognak véletlenszerű alkalmi példa, tüzetesítés gyanánt történő felfogása.¹⁴ Ezek tudatossága pedig nem más irányba vihetné gondolkodásunkat, de semleges technikalitás közegébe helyezhetné, olyan keretbe, amely már akár egy *salus populi* vagy *good governance* szükségékből és értékekből kiinduló konkrét érveinek érvényesüléséhez is talajt biztosíthat.

Ugyanakkor a történelem fintora, hogy pontosan ez utóbbi, az angol–amerikai hagyomány próbál most Európa tanítója lenni. Mert némi csodálkozással vehetjük csak tudomásul — *először, Anglia* kapcsán —, hogy a ‘joguralom’ nevében egy olyan eszmény válik világszerte uralkodóvá, amelynek hajtóereje sok évszázada mindvégig a bírói joggyakorlás autonomitásának, azaz a királyi hatalomtól függetlenítésének a megőrzése volt. S ironikus módon ebben éppen az a nem pusztán technikai körülmény, hogy ott a jog nincs — és sohasem volt — világos szabályokban kifejezve, alakuló s folyvást gyarapodó precedensállománya pedig az eldöntött egyedi ügyekre nézve minden esetben *ex post facto*, azaz visszaható jogmegállapításon nyugodott,¹⁵ sohasem zavarta sem klasszikusait, sem mai művelőit.¹⁶ Ám a történelem fintora — *másodszor*, most már az *Amerikai Egyesült Államok* kapcsán — azért is, mert a *rule of law* uralkodó amerikai felfogása pontosan a bírói túlhatalomra, ezzel pedig az USA következetes demokrácia-lebontására épít, hiszen gyökere nem más, mint az amerikai politika rövid távú győzelmi irányultsága: a csakis választói kegyekért harcoló úgynevezett demokratikus intézményrendszer szisztematikusan áttol szavazatvesztés kockázatával járó (tehát éppen mert társadalmat megosztó, ezért éppen a *demos* szintjén és körében kitárgyalandó) bármiféle kérdést a (közismerten a populáris érveléssel nem is törődő, csak *in camera* döntő) bírói fórumra.¹⁷ Mindez pedig önmagát megtöbbszöröző hatással jár: az

---

Highlander’s »Blood Feud« as Social Obligation (Tirana: Albanian Institute for International Studies 2005) 62 o., valamint Robert Carver *The Accursed Mountains Journeys in Albania* (London: Harper/Collins Flamingo 1999) xiv + 349 o.; további kiterjedésében pedig Milovan-Mušo Šćepanović *O krvnoj osveti* Krivičnopravni prilaz (Podgorica: CID 2003) 248 o. [Biblioteka Posebna izdanja]. Végezetül vö. hasonló összefüggésben eleink tárgyalásával Varga Csaba ‘Ősnépeink jogszemlélete’ *Hitel* XXVIII (2015) 11, 83–96. o.

¹⁴ Pl. Varga Csaba ‘Jog, jogértés, jogalkalmazás (35 tételben)’ *Magyar Jog* LIV (2007) 11, 641–648. o.

¹⁵ Mai újramegerősítésre lásd Richard Ekins ‘Rights, Interpretation and the Rule of Law’ in *Modern Challenges to the Rule of Law* ed. Richard Ekins (Wellington: LexisNexis NY 2011), 166–167. és 174–178. o.

¹⁶ Pl. John Philip Reid *The Rule of Law The Jurisprudence of Liberty in Seventeenth and Eighteenth Centuries* (De Kalb: Northern Illinois University Press 2004) 150 o. és *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)* ed. James R. Silkenat, James E. Hickey Jr. & Peter D. Barenboim (Heidelberg, etc.: Springer 2004) xiii + 367 o. [Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 38].

¹⁷ Vö. Varga Csaba ‘Jogi mintaadás egy globalizálódó korban’ *Társadalomkutatás* 24 (2006) 1, 33–60. o. & <<http://akademai.om.hu/content/1787602k25l35871/fulltext.pdf>>, különösen 50. o. Az már további finomság, hogy ezen „másutt reprodukálhatatlan tényezők” — Thomas M. Franck ‘The New Development: Can American Law and Legal Institutions Help Developing Countries?’ *Wisconsin Law Review* 12 (1972) 3, pp. 767–801, id. 783. o. — kényszerű következménye történelmi partikularizmusát univerzalizálva, azaz a civilizált emberiség mintájaként vette át nemcsak az egész angolszász világ, de olyan teljességgel eltérő jogi kultúrák, mint Dél-Afrika

alkotmánybíráskodást a törvényhozás fölé rendelik s ezzel a jogalkotást, sőt DWORKINI be nem teljesedett szándék szerint a politikai programalkotást is bírói jóváhagyás függvényévé teszik. Végeredményben a jogot már szabályrendszerében is olyannyira denaturálják, hogy már eleve a szabályozást a peresítést majdan lezáró bírói döntés nagyfokú szabadságának előre történő biztosításával készítik elő.¹⁸

Aligha maradhat persze mindez észrevétlen. Az Amerikai Egyesült Államokban hatalmas kritikai irodalom foglalkozik ezen új „politikai vallás”¹⁹ romboló hatásával, melyben a szabados, de felelősséget produktumáért nem ismerő egyetemi légkör jogászprofesszorainak egymásra licitáló liberalitása s a leginkább önérdékű ügyvédség minden részbe befurakodása önnön joguralmát építi — persze az alapító atyák egykori eszményeinek rovására. Nos, a bizalomcsökkenést s a társadalmi szövetekben bomlást jelez, hogy az utóbbi fél évszázad során — népességszám-arányosan! — a válás négyszerte, a leányanyaság tizenkétszerte, az erőszakos bűnelkövetés tízszerre gyakoribb előfordulásúvá lett, miközben a szabályozó beavatkozás és a perlés hipertrófikus megugrása egyébként is kikezdte a jogbiztonságot.²⁰ Joga maga betegíti Amerikát,²¹ népképviselői demokráciáját elnyomja a bíráskodás előrenyomulása,²² s mert az egyeduralkodó (bár kisebbségi) ideológiával való konfrontálódás lehetőségét már gyakorlatilag kizárták, „valóságosan a nép, s nem teorémák általi kormányzás” szükségét kezdték el számosan hirdetni.²³ A gögösen büszke amerikai excepcionalizmusban (azaz kivételesség-tudatban, ami ismét az akár napi rutinra lebontott Amerika mint egyetemes emberiség-eszmény kép magasztosítását rejti magában) immár inkább tehetetlenség és sovinizmus együttesét érik tetten, amiben kritikusai leginkább költséges jogrendet, jogi furfangokkal legalizált kijárást, korrupcióval élősködő mérhetetlenül nagy és

---

és Izrael is. Lásd Ran Hirschl *Towards Juristocracy* The Origins and Consequences of the New Constitutionalism (Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press 2004) 286 o.

¹⁸ Eric Helland & Jonathan Kick ‘Regulation and Litigation: Complements or Substitutes?’ in *The American Illness* Essays on the Rule of Law, ed. F. H. Buckley (New Haven, Conn. & London: Yale University Press 2013), 118–136. o. Így válik teljessé Richard Reinsch ‘America Rule of Law’s Sickness’ in <http://www.libertylawsite.org/2013/07/24/americas-rule-of-law-sickness/> diagnózisa egy „az üzleti döntésekbe számos kapcsolódási ponton bürokraták s különérdekek beavatkozását biztosító túljogásiasított s túlszabaddályozott országról”, amin az általa hanyatlónak látott Amerikát érti.

¹⁹ Ran Hirschl *Constitutional Theocracy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2011) 306 o. [“political religion”].

²⁰ Francis Fukuyama *A Nagy Szétbomlás* Az emberi természet és a társadalmi rend újraszervezése [*The Great Disruption* Nature and the Reconstitution of the Social Order (1999)] ford. M. Nagy Miklós (Budapest: Európa Kiadó 2000) 493 o. [Memoria mundi].

²¹ *The American Illness* Essays on the Rule of Law, ed. F. H. Buckley (New Haven & London: Yale University Press 2013) xii + 834 o. címloldal [“whether the U.S. legal system is contributing to the country’s long post-war decline”].

²² Hirschl *Towards Juristocracy*.

²³ Philip K. Howard *The Rule of Nobody* Saving America from Dead Law and Broken Government (New York: W. W. Norton & Company [2014]) x + 244 o. fejezetcíme ez: “Government by real people, not theorie”; vö. még Philip K. Howard *The Death of Common Sense* How Law is Suffocating America (New York: Random House 1994) 202 o.

befolyásos jogászságot látnak.²⁴ Továbbmenve, elit-egyetemeik — „rövidlátóan önérdékű csoportok”²⁵ — felelőtlen önérdékű ötletburjánzásának tudják be a társadalmi szolidaritás szétverését, egy új „szolgaság útja” egyengetését; hiszen például csupán „a peresíthetőség bevezetése társadalompolitikai ügyekben máris kikezdte a demokráciát, elősegítve a társadalom polarizációját s a pénzügyi válságot egyaránt.”²⁶ Röviden: a túlzottan sok jog és jogász közbeékelődésének hála, nemcsak az egészségügyi kiadás az, ami mérhetetlenül magasabb, de a perlési költség is átlagosan négyszerese/kilencszerese a bárhol másutt ismerteknél.²⁷ Zárásul: közel fél évszázada, a bruttó nemzeti össztermék helyett, néhány hónappal meggyilkolása előtt ROBERT F. KENNEDY az Amerikai Egyesült Államok „joguralom”-eszméjére is mondhatta volna, hogy „mindent mér — kivéve azt, ami az életet élni érdemessé teszi; s mindent elmond Amerikáról — kivéve azt, amiért büszkéek vagyunk amerikaiaknak lenni.”²⁸

Számunkra legyen hát kulcsértékű a következtetés: „A jog uralmához nem a joguralom bálványozásán át vezet az út.”²⁹

Mégis, mintha saját huszonöt évnyi közelmúltunkban az akkoriban még csak formálódó nyugat-európai — az Európai Unió jogszemléletében élenjáró — trendek és perspektívák előrelátását kellene most felismernünk. Merthogy ma már európai uniós színpadon is nemzeti és nemzet-közi ágenciák jogi auktoritásokként élnek túl ‘jogállam’, ‘demokrácia’, ‘emberi jogok’ és hasonló, látszólag szabott normatív tartalmú fogalomként használt, de valójában merő politikai (tehát úgyszólván nyitott tartalmú és következményrendszerű) hívószavakkal.³⁰ Nos, nem más, mint kendőzetlen politikai uralás, manipuláció és önkény az, ami — eredendő eszményüket éppen megtagadva — túláltalánosítja ezeket, kiüresítve

---

²⁴ F. H. Buckley ‘The Rule of Law in America’ in *The American Illness* Essays on the Rule of Law, ed. F. H. Buckley (New Haven & London: Yale University Press 2013), 3–39. o.

²⁵ Philip K. Howard *The Collapse of the Common Good* How America’s Lawsuit Culture Undermines our Freedom (New York: Ballantine Books 2002) 253 o. [“short-sighted, self-interested groups”].

²⁶ Walter Olson *Schools for Misrule* Legal Academia and an Overlawyered America (New York: Encounter Books 2011) vi + 284 o. hivatkozik egyebek közt RANDY E. BARNETT [“the legal foundation of the road to serfdom was devised by law professors”] és PHILIP K. HOWARD [“social policy litigation has corroded democracy and contributed to public polarization and the fiscal crisis.”] megállapításaira.

²⁷ Richard Reinsch ‘America Rule of Law’s Sickness’ in <<http://www.libertylawsite.org/2013/07/24/americas-rule-of-law-sickness/>> [“overlawyered, overregulated country with multiple access points for bureaucrats and special interests to interfere with business decisions”]. Háttérként vö. Varga Csaba ‘Jog, erkölcs, gazdaság: Autonómiák – független pályákon, avagy kölcsönösen egymás rendjéből épülve?’ in *Placet experiri* Ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára, szerk. Raffai Katalin (Budapest: [Print Trade] 2004), 338–348. o.

²⁸ Robert F. Kennedy [University of Kansas, March 18, 1968] in <<https://www.flickr.com/photos/vm1757/280433501>> [“the gross national product [...] measures everything, in short, except that which makes life worthwhile. And it tells us everything about America except why we are proud to be Americans.”]

²⁹ Varga Zs. *Eszményből bálvány?* zárómondata.

³⁰ A túlhasználattól kiüresedtségéhez vö. pl. Varga Csaba ‘Jogi kultúránk – európai és globális távlatban’ in *Európai jog és jogfilozófia* Tanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünnepére, szerk. Paksy Máté (Budapest: Szent István Társulat 2008), 13–42. o. [Jogfilozófiák].

történelmileg egykor hordozott tartalmukból. Ilyen túlhasználatnál,³¹ persze, egyszersmind egy más minőségről kell már szólnunk: elvesztett fogalmiságról, merő referencia-bálványról. Nos, jelenkorunkban egyre inkább ilyen virtuális, háttérhatalmaktól világhódító szerepbe állított hamis bálványok közt adatik meg élnünk. Ennek pusztán kísérőjelensége, hogy szorosabb elemzésben maga az Európai Unió joga nem más, mint egy a klasszicitásában felfogott joguralomnak éppen tagadása, merthogy kizárólagos gondként másra sem irányul, mint saját önérvényesítésének a biztosítására.³²

*

Miként alakultak hazánkban a joguralom dicsőséges eljövételével felhalmozódni kezdő tapasztalatok? Hiszen e visszás karrier honunkban negyed évszázada indult, ám napjainkban, az új alkotmányozással mintha éppen nyugvópontra kerültek volna korábbi visszaélésekből, ellenérzésekből támadt antagonisztikumok.

Még közvetlenül a rendszerváltás hajnalán, éppen a későbbi FIDESZ-vezérkartól uralt ELTE Bibó Kollégium rendezett egy nagyszabású nemzetközi konferenciát — amit magam, aki megszolgált bizalmukból valamelyest részt vettem tervezésében, úgy köszöntöttem, mint ami a XIX. századvég, PULSZKY ÁGOST, PIKLER GYULA és SOMLÓ BÓDOG kora óta az első kifejezetten angol–amerikai jogi manifesztáció Magyarországon —, ahol az oxfordi HART-tanítvány, a katolikus természetjogász JOHN FINNIS adta a legmeglepőbb, egyben máig leghasznosabb tanácsot. Teremnyi irodalma van a joguralomnak — mondta —, amit az angol–amerikai jogvilág mind a megújuló Közép-Európa figyelmébe szán; de ne törődjenek az urak ezzel túlságosan. Mert abból — folytatta — egyetlen mondat szól igazán e régióknak, ráadásul az is az én könyvemből, s ez a következő: a joguralom nem arra való, hogy kollektív öngyilkossági paktumként szolgáljon.³³ Nos, mi rejlik e különös mondat rejtélyessége mögött? Meg is magyarázta rögvest: a joguralom az állami hatalmi eljárás kultúrája, amit különböző országok fokként fejlesztettek ki, minduntalan felvetődő saját problémás helyzeteikre válaszul. Mindenütt más vetődött fel, más hangsúllyal,

---

³¹ Judith Shklar 'Political Theory and the Rule of Law' in Allan C. Hutchinson & Patrick Monahan (eds), *The Rule of Law: Ideal or Ideology* (Toronto: Carswell 1987) xiv + 167 o., id. 1. o. ["meaningless thanks to ideological abuse and general over-use."]

³² "The European Union is not driven by the Rule of Law as an institutional ideal. Instead, the Union deploys the 'Rule of Law', viewed to a large extent through the lens of the autonomy of the EU legal order, to shield its law from potential internal and external contestation. This is precisely the opposite of what the classical understanding of the Rule of Law would imply." Dimitry Kochenov 'EU Law without the Rule of Law: Is the Veneration of Autonomy Worth It?' *Yearbook of European Law* (2015), 1–23. o., id. 1. o.

³³ "Rule of law is not and cannot be a pact of collective suicide" — jegyeztem le szavait akkoriban. Valójában — saját teoretikus összefüggésében — John Finnis *Natural Law and Natural Rights* (Oxford: Clarendon Press 1980) xv + 425 o. [Clarendon Law Series], 274–275. o. így érvel: minthogy a jogbiztonság maga is a közjó része, a joguralom pedig „nem biztosítja a közjó minden vonatkozását, olykor még annak lényegét sem”, előfordulhat, hogy „időlegesen, de olykor drasztikusan” — egy öngyilkossági paktumként felfogott jogkövetés s az igazi államférfiúi kiállás közötti kényszerű választásban — el kell térni annak teljességétől.

más közegben, ezért nincs és nem is lehetséges egyetlen kizárólagos válasz. Ami válasz pedig itt-ott megadatott, mert gyakorlatuktól kikínlódott, az nyilvánvalóan csakis a feltett (mert problémaként ott és akkor megfogalmazott) kérdés(ek)re válaszolt. Következésképpen a summázat nem lehet más, mint hogy a joguralom az állam hatalmi rendteremtésnek a kultúrája: annak civilizálója, de nem lehetetlenítője. Ennélfogva minden állam egyébkénti kultúrájának kizárólagos függvénye, hogy számára előrevivően miként és mivé alakítja ezt.

ANTALL JÓZSEF kormányzásának időszaka, melyben magam tanácsadó testülete tagjaként szolgálhattam, már egy sor további felismeréssel s tanulsággal járt. A háttér az Alkotmánybíróság szolgáltatta, az átmenet terminusait kíméletlen egyoldalúsággal, érdemi jogalap — tehát felhatalmazás — nélkül megszabó hiperaktivizmusával, mely sajátos önkontrasztban egyfajta elszabadult hajóágyú szerepét kezdte betölteni, öntetszelgése szerint — LÁBADY TAMÁS akkori alkotmánybíró, későbbi elnökhelyettes kifejezésével élve — szentISTVÁNI köntösben és elhivatottsággal. Ti. kiderült, hogy az átmenetnek egyszersmind sikere és teljes kudarca nagyrészt éppen rájuk (hatalmi pozícióba került jogászaira, különösen alkotmánybíróként regnálóira) vezethető vissza, amennyiben e hivatás rendezte be a „jogállami átmenet” színpadát. Következésképpen akár bravúros előretörés történt, akár kisiklás, az elsődleges felelősséget ők, a játéktér rendezői viselik. Már pedig tevékenységükből hamar kiderült: az átmenet alapvető értelmét képező, népünk nagyrészt akkor megragadó olyan hívószavak, mint ‘alkotmányosság’ vagy ‘jogállamiság’, nemcsak a nemzet civilizációs segítője lehet; egykönnyen előfordulhat, hogy hirtelen arra ébredünk: ez egy valakiktől szabadon forgatható bunkó szerepét kezdi el betölteni.³⁴

Mind e közben SÓLYOM LÁSZLÓ alkotmánybírósága olyan rendszerszerűen felépülő rendet kezdett biztosítani, amelynek mindenkori axiómái ugyanakkor végső soron felhatalmazatlan saját tetszésen (fogalmilag tehát: önkényen) nyugodtak. Ráadásul e hatalombitorlással nemcsak a Magyar Köztársaság ténylegesen érvényesülő/érvényesített jogrendjét szabták meg, de ennek tudományos mögöttesét is, hiszen a l k o t m á n y j o g - t u d o m á n y u n k — mely semmiféle hagyományba nem kapaszkodott, szerzőnként eltérő tetszőleges forrásból/kultúrából ihletődött, és saját dogmatikával mára sem rendelkezik — az alkotmánybírósági gyakorlatra mint pusztán eseti megnyilatkozások sorára épült: ezekben felhívott dogmatikai összefüggések koherencia-teremtésében jeleskedett inkább, semmint hogy kritikai távolságból tudta volna magát a folyamat egészét szemlélni. Egyikből a másik végletbe bukott hát: alkotmánybíróságunk *fétissé* tette azt, amit a szocializmus még *nihilizált*; amint hogy

---

³⁴ Az általam még megismert Nobel-békedíjas RENÉ CASSIN sem tudhatta még, hogy az emberi jogokért az 1960-as évek végétől általa Párizsban újrakezdett harc, amit akkoriban kizárólag az államhatalmi túlsúly lehetséges visszaélése védőeszközeként fogtak fel, egykor majd a társadalom szétporlasztásának eszközévé degeneráltatik. Kezdeményezésére lásd Varga Csaba ‘Az emberi jogok új nemzetközi folyóirata’ [*Les droits de l’homme* Revue de Droit international et comparé / *Human Rights Journal of International and Comparative Law*, éd/ed. René Cassin, I– (1968–)] *Jogi Tudósító* (1969), kettős mintaszám, 52–54. o.

i g a z á g szolgáltatásunk is megtagadta önmagát, amennyiben az örök eszmény *dikaion* helyett a végső mércét ugyanezen Alkotmánybíróság a jog b i z t o n s á g ba helyezte. Ezzel mesterséges értelmet állított a józan ész helyébe. Mintha azt üzenté volna: legfőbb életcél és életértelem nem a közügyek közjava, hanem annak mindenkor és minden áron megtestesítése, amit makulátlan bölcsességükben majd ők alkotmányosság/jogállamiság gyanánt elibénk tálnak.³⁵ Ők választják majd szét a jót a rossztól,³⁶ hiszen ők a mindenek fölött álló bölcs mandarinok. Ők, kik — amint eufóriájukban rögvest ki is jelentették — még jog szerint székhely Esztergomukban sem fognak andalogni, hogy közönséges polgárokkal akár csak találkozassanak, hiszen újságot sem olvasnak: csakis szent hivatásukat (habár egyszemélyben járva el, de minisztereknek kijáró mindenféle ellátmánnyal) gyakorolják. S mivel nem velünk/köztünk élnek, ne is gondoljunk arra, hogy érzékenyek lehetnének arra nézve, hogy e bölcseségből ránk, evilági lényekre mi és milyen hatással fog majd kisugározni. Ezzel persze eleve elvágta magát alkotmánybíróságunk attól, hogy bármiféle angol-típusú *public opinion* szimbolikus megerősítője, tehát finomítója, szervesülő alakítója legyen, hiszen mindentől elrugaszkozó *artificiall reasonját*³⁷ éppen a józan belátás és értelem megtagadására építette.

Ha a szocializmus kollektivista volt, ők most individualisták lettek. Neofita buzgalmukban közellenséggé tették az államot, az egyénből viszont abszolúttá emelt, jogosultságaikat korlátlanul hordozó individuumot kreáltak. Egyébként is olyannyira jogosultságok kivívásában merültek ki, hogy ezt az egész államapparátusra kisugároztatták. Egy *omnium contra omnes* zajló, a teljes államapparátust saját jogkiterjesztésébe belebuktató intézményi küzdelemben lassan-lassan épp a közügyért való felelős elköteleződés maradt bármiféle állami képviselet nélkül. Nem csoda hát, ha így éppen respublikánk lényege, a közügyek *res publica*ja porladt szét a jogállamiságot zászlaján hordozó szüntelen kompetenciaharc és szegmentálódás mentén. Denaturált jogfelfogásukban csupán az maradt tisztázatlan: vajon kiért s miért is van végső soron jog, és honnan támadt

---

³⁵ Az új berendezkedés dogmatikus túlzásait s a hangadók csökönyösségét megtapasztalva kiábrándultan távozott, magyar gyökerű *Columbia University* professzor élt először ilyen jellemzéssel. George P. Fletcher 'Searching for the Rule of Law in the Wake of Communism' *Brigham Young University Law Review* (1992), 145–164. o.

³⁶ „A modern kort mindenek felett eluralkodva az a hit járja át, miszerint a világ [...] véges számú egyetemes törvényektől kormányzott és teljességgel megismerhető rendszert alkot, s ezt az ember megragadhatja és minden szegmensében leírva, magyarázva s ellenőrizve racionálisan uralhatja.” A tény viszont az — ábrándítja ki ennek híveit az ikonikus volt cseh elnök is, lásd Howard 'Vaclav Havel's Critique of the West' —, hogy „Mennél rendszeresebben és türelmetlenebbül törjük racionális kategóriákba a világot, az irracionális annál több robbanása fog majd bennünket csodálkozásra készíteni.” Merthogy „az élet standardokba nem csomagolható”. [“The modern era has been dominated by the culminating belief that the world [...] is a wholly knowable system governed by finite number of universal laws that man can grasp and rationally direct [...] objectively describing, explaining, and controlling everything.” / “The more systematically and impatiently the world is crammed into rational categories, the more explosions of irrationality there will be to astonish us” / “life is nonstandard”.]

³⁷ Sir Edward Coke 'Prohibitions Del Roy' in his Reports 12 (1607/1658), 63 <<http://oll.libertyfund.org/pages/1658-coke-prohibitions-del-roy-pamphlet>>, valamint Thomas Hobbes *Leviathan* (1651), The Introduction <<http://www.philosophy-index.com/hobbes/leviathan/introduction.php>>.

most egy olyan elidegenült hatalom, amely jónak látja, sőt merészeli, hogy kivegye ezt a nép kezéből.³⁸

Hiszen ha CARL SCHMITTnek igaza van, és *Verfassung*on mint tények és állapotok ontikus halmazán nyugodhat csupán egy *Verfassungsgesetz*, amely ennek joggá transzformált formát biztosít,³⁹ úgy az, ami bekövetkezett, a lényegét tagadta meg, mert önnön piperkőc formalizmusuknak a voltaképpeni tartalmát kifinomult bölcsességük észre sem vette.

Alapvető felismerések sorában megjelent tehát már a bálvány képze. Ám még ebben az esetben is merő önbecsapás lenne egy *all-or-nothing* mesterségesen kimerevített kettősségében gondolkodnunk, hiszen egyébként is fokozatosságokból adódnék a joguralom⁴⁰ — feltéve persze, ha lenne egyáltalán operacionalizálható fogalma vagy legalább közös eszméje. De nincs. És ráadásul bizonyára nem is lehet. Mert éppen nem befejezett/pozitívált rendszerről, hanem élő kultúráról van benne szó, mely történelmileg egyes kihívásokra adott válaszok egymásra épülő sorából alakult. Minden k i h í v á s é s v á l a s z pedig eleve p a r t i k u l á r i s , mert *hic et nunc* történelmi tapasztalatokat jelöl — népeket, amelyekben ez kifejlődött, és népek/kultúrák csoportjaiét, amelyeknél kölcsönös *learning process* keretében bizonyos közösség igénye megfogalmazódott. Nem univerzális minta tehát, hanem egyedi kihívásokra adott egyedi válaszokból született k u l t ú r a ,⁴¹ amit saját kihívásaira válasz gyanánt minden népnek

---

³⁸ Kollégám, GERHARD LUF a bécsi jogbölcseleti intézet vezetőjeként — mint utóbb elmesélte — kifejezetten azért hívta meg a magyar Alkotmánybíróság alapító elnökét, mert kíváncsi volt arra, hogy egy állítólagos jogállamban miként lehet koncentrálni ennyi (és ennyire ellenőrizetlen) hatalmat népi lázadás nélkül.

³⁹ Pl. Techet Péter 'Jogi uchrónia vagy jogállami valóság? Kritikai gondolatok' *Közjogi Szemle* I (2008) 4, 38–43. o.

⁴⁰ Az uralmi technikákban agresszíven imperialisztikus idollá tett fogalmak jellemzője az efféle abszolutizáló kategoricitás. Ezt a visszaható jogalkotás példájában tárgyalja Charles Sampford *Retrospectivity and the Rule of Law* (Oxford: Oxford University Press 2006) xvii + 308 o. Szerinte ugyanis „szokásos körülmény” bármely „jól rendezett társadalomban” az ilyen-olyan visszahatás — függetlenül attól, hogy erről a jogászelit mennyire hajlandó tudomást venni.

Az irodalomban egyébként a teljes folyamat önkénye a végső kérdés — Timothy A. O. Endicott 'The Impossibility of the Rule of Law' *Oxford Journal of Legal Studies* 19 (Spring 1999), 1–18., különösen 17. o.: "Vagueness in the law is not necessarily a deficit in the rule of law. And by a similar argument we can generalize and say that *discretion*, whatever its source, is not in itself a deficit." —, mert bizonyos helyzetekben a visszaható hatályú törvényhozás nemcsak „üdvös” — F. A. Hayek *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press 1944) xi + 250 o., id. 22. o. ["retrospective legislation can be beneficial when it corrects some legislative slip or permits the overcoming of some hardship to some persons without injury to the rights of others."] —, de egyenesen — pl. Kameshwar Nath Chaturvedi 'Legislative Retrospectivity and Rule of Law' *Statute Law Review* 34 (2013) 3, 207–220. o. mondja ki ezt — jogilag is elfogadott lehet. S hogy ez, egy diktatúrát követően, esetleg megcsal korábbi várakozásokat? Nos — mondja a román nyomorúságból szabadult szerző, Andrei Marmor 'The Rule of Law and its Limits' *Law and Philosophy* 23 (2004), 1–43. o. {reprinted in his *Law in the Age of Pluralism* (Oxford: Oxford University Press 2007)}, id. 20. o. ["If the legal system is profoundly corrupt, citizens *are not morally entitled to assume* that whatever is legal at the time is something that they are permitted to do."] —, „Ha maga a jogrendszer mélyesen romlott, úgy erkölcsileg a címzettek semmiképpen nem feltételezhetik, hogy azért, mert valami éppen jogszerű, azt szabad is tanúsítani.”

⁴¹ És mert kultúra, nem is dogmatizálható. Hiszen lényege nem döntés, konkrét helyzetekre ráerőszakolt fekete-fehér eljárási parancs, hanem éppen mérlegelés, önmagában konfliktusos helyzetben, ahol a versengően egymással szembekerülő oldalak (értékek/érdekek) egyaránt legitimek, s így optimum kielégítésük csakis valamiféle kiegyensúlyozó középút — tehát egyszersmind kompromisszum — lehet.

magának kell felépítenie s folyamatosan karban tartania⁴² — függetlenül attól, hogy imperializmusok és globalizmusok örök szövevényében mindig akad erőközpont, mely megkísérli saját rutinját egyetemes mintaként szétsugároztatva másokra ráerőszakolni.⁴³

Az ezt követő időszak sok beszélgetéssel, a kívánatos teendőket illetően is alapvető egyetértéssel telt el — esetemben leginkább a ma kormányzó erőt megtestesítő egykori tanítványokkal. Amikor viszont utóbb már tényleges cselekvésre kerülhetett sor, az általam képviselt *desideratumot* egy politikailag általuk vállalható változat keresésének kellett felváltania, s ez a gyakorlatban nyilván erőteljes kompromisszumokat eredményezett.

Maga az Alaptörvény s benne a Hitvallás megfogalmazása azonban nem egy szempontból, mindenképpen, forradalmi lépés volt. Úgy érezhettem — s személyes bevonatásom mélységéből is ez volt érzékelhető —, hogy az összes fenti és hasonló megfontolások valamiféle szintézissé, sőt a politikai erő vezetőiben személyes meggyőződéssé érlelődése hozatta létre. És ha van szimbolikus üzenete, úgy az az én szememben elsődlegesen a szakításé: azzal, amivé a korábbi alkotmány tétetett. A felváltás ténye így találkozott benne a diszkontinuitás hallgatólagos biztosításával. És a jogértelmezési keretek rögzítésével végre alkotmányi erővel meghatározták, hogy mi is hazánk joga, minek alapján állva mit szolgál — beleértve ebbe azt is, hogy bármiféle mesterséges értelemre hivatkozó nemzetrontással szemben végre ismét a józan ész áll vissza jogaiba.

*

Mindennek mai mérlegre tételéből — ti. annak egymásra következő kifejtéséből,⁴⁴ hogy a „jogállam totális” lett, miáltal „az elvileg a jogaikat, szabadságukat védeni hivatott jog végső soron teljes kiszolgáltatottságukat okozza”, merthogy stílusmeghatározó szerepében az első időszak alkotmánybírósága azzal, hogy „a jogállamiságot fölébe emelte más alkotmányos rendelkezéseknek” s „alapjogiasítva a jogbiztonságot” „szakított a jog anyagi igazságosságra törekvésének doktrínájával”, „egy kifejtett tartalom nélküli absztrakt fogalmat olyan normatív rendelkezésnek tekintett, amely minden más jogszabály végső mérőeszköze”; és azáltal, hogy végső elemzésben náluk „a jogállamiság egyedüli mércéje a jogállamiság” lett, leoptimálisabb

---

⁴² Változataira — a feudális anarchizmus önkényéből menekülés gyanánt az európai kontinensen, pragmatikus megközelítésként az angolszász világban — lásd Varga Csaba 'A jogállamiság és joga' *Magyar Tudomány* XXXVIII (1993) 8, 941–950. o.

⁴³ Úgy tetszik, örök emberi tóposzról van szó, a „fehér ember” vagy Európa felsőbbrendűségétől a gyarmatosító spanyol/angol és holland/francia mértékszabáson s a német kultúrfölényen át a mai amerikai kivételességtudatig, melynek etno-centrizmusa persze kivetíti ön-rémét, hogy saját *National Interest*-tudatosságának bármiféle szerény európai felbukkanásakor állítólagos nacionalizmust ostromoljon. Vö. <https://en.wikipedia.org/wiki/American_exceptionalism> ill. <<http://nationalinterest.org/about-the-national-interest>>.

⁴⁴ Varga Zs. *Eszményből bálvány?*, 9., 11., 124., 125., 128., 14., 15. és 20. o.

perspektívában sem más, mint „egyenes út a zsarnoksághoz” — ugyanis kiderül, hogy

- az igazságosságra törekvéssel szemben merőben a jogbiztonságra — amiként bármiféle merő fogalmiságra vagy formalizmusra — történő hivatkozás⁴⁵ elégtelen, elvi önkényessége okán. Merthogy hiszen formállogikai rekonstrukció jegyében egyetlen társadalmi diskurzus sem több, mint végső soron megalapozatlanul maradó *circulus vitiosus*,⁴⁶ amiben a *Quis custodiet ipsos custodes?*⁴⁷ kérdését végső soron semmiféle jogpozitívista (így például KELSENI⁴⁸) jogrekonstrukció nem képes megválaszolni, csakis a *public opinion*,⁴⁹ vagyis annak tényszerűsége, ami — KELSENI kifejezéssel élve⁵⁰ — nagyban-egészében hatékonyan fennáll.⁵¹

---

⁴⁵ Leginkább pregnánsan a 11/1992. (III. 5.) AB-hat. III.4. pontjában (hivatkozása 121. o.) megfogalmazottan. „A jogállam alapvető eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság — többek között — megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljesedésbe ment, vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve a múltban keletkezett, tartós jogviszonyok megváltoztathatóságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását [...]. A jogbiztonság elvéből főszabályként az következik, hogy lezárt jogviszonyokat sem jogszabállyal, sem jogszabály hatályon kívül helyezésével — származzék ez akár a jogalkotótól, akár az Alkotmánybíróságtól — nem lehet alkotmányosan megváltoztatni. [...] A jogviszonyok igazságtalan eredménye [...] önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben.”

⁴⁶ Vö. Varga Csaba 'Joguralom? Jogmánia? Ésszerűség és anarchia határmezsgyéjén Amerikában' *Valóság* XLV (2002) 9, 1–10. o. & <<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=326&lap=0>>.

⁴⁷ Juvenalis *Satura* 6, 346–348.

⁴⁸ Varga Csaba 'Kelsen jogalkalmazástana (fejlődés, többértelműségek, megoldatlanságok)' *Állam- és Jogtudomány* XXIX (1986) 4, 569–591. o.

⁴⁹ Lásd Albert Venn Dicey tollából *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution* (London: Macmillan 1885) vii + 407 o. és *Lectures on the Relation between Law & Public Opinion in England during the Nineteenth Century* (London: Macmillan and Co. 1905) xx + 503 o.

⁵⁰ Vö. Varga Csaba 'A bécsi iskola' in *Jogbölcselet XIX–XX. század, Előadások*, szerk. Varga Csaba (Budapest: Szent István Társulat 1999 [újrany. 2000, 2002, 2004, 2006]), 60–68. o. [Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae].

⁵¹ Tehát: diskurzusaink meggyőződéseinken nyugszanak, s ezt körkörös érveléssel fejtjük ki, ami logikailag megalapozatlanságot jelent. Ám ha a bírói ítéletről úgyszintén hiányzik a teljeskörű és szükségképpen logikai megalapozás, úgy felvetődik a végsőkéig visszavezetés, a „Ki őrzi az őrzőket?” kérdése. Az európai normatív levezetésekkel szemben a hagyományos angol megközelítés erre a közvélemény általi végső támogatással, azaz a társadalmi folytonossággal, mint egy merőben tapasztalati tény megállapításával válaszolt.

Egy ilyen megközelítés különösen hangsúlyos a jogállamiság populáris hátterének biztosítása/fenntartása terén. Mert „Joguralom valószínűleg addig maradhat fenn egy társadalomban — írja Jeremy Waldron 'Is the Rule of Law an Essentially Contested Concept (In Florida)?' *Law and Philosophy* 21 (2002) 2, 137–164. o., id. 164. o. [“The Rule of Law probably cannot exist in a society unless people engage in constant argument what the Rule of Law amounts to”] —, ameddig állandó vitatéma az emberek körében, hogy meddig és mit takar”, ezért — amint a jelenkori klasszikus F. A. Hayek *The Constitution of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press 1960) x + 569 o., id. 206. o. [“many of the applications of the rule of law are also ideals which we can hope to approach very closely but can never fully realise. If the ideal of the rule of law is a firm element of public opinion, legislation and jurisdiction will tend to approach it more and more closely. But if it is represented as an impracticable and even undesirable ideal and people cease to strive for its realisation, it will rapidly disappear. Such a society will quickly relapse into a state of arbitrary tyranny.”] megerősíti — „[a]mikor erőteljesen támogatja eszményét a közvélemény, a jogalkotás s a jogalkalmazás is egyre szorosabban közelítheti meg. Ám ha gyakorlatiatlannak vagy kerülendőnek bizonyul s az emberek immár nem vágyják megvalósulását, hamarosan eltűnik, s az ilyen társadalom gyorsan önkényuralomba hanyatlik.”

• Ebből adódik, hogy a jogállam/joguralom kérdése — ami az ideiglenes alkotmány 2. § (1) bekezdéseként már felvetésében sem léphetett fel több vagy más (azaz normatív jogcímet megalapozó) igénnyel, hiszen „kizárólag az értékválasztást volt hivatott rögzíteni”⁵² — a jogszolgáltató szerepének tisztázása nélkül merő formális fogalmiságú burok marad (ami egyfelől jogi értelemben sohasem lett/lehetett operacionális fogalom,⁵³ másfelől túlhasználatával máris kiüresedett/kiüresített a jelenkori világ hívószavainak tömkelegében⁵⁴). Nos, ez az, amiről számunkra legilletékesebb fórumon, az originátor kultúrát képviselő világszerte ismert gondolkodó egyik utolsó nyilvános megnyilatkozása indította azzal ennek tárgyalását, hogy „Legszilárdabb hívei sem tudnak egyetérteni abban, hogy végtére is mi a joguralom.”⁵⁵ Az viszont, hogy ez tartalommal telítessék, csakis a társadalmi közjó (klasszikusan: *salus rei publicae*, ma: *good governance*) egyidejűleg kvázi természetjogi ihletésétől, antropológiai megalapozottságú társadalomtudományi irányítással várható. Csakis ilyesmi tud rámutatni arra, hogy önmagában semmiféle *rule of law* vagy *Rechtsstaatlichkeit* nem jelent garanciát kormányzati katasztrófák lehetőségével szemben. Éppen ezért előfeltétel az állami szervezetben a teljes együttműködés — szemben az első évtizedbeli állítólagos magyar jogállamisággal, melynek mesterkélten formalizmusába éppen maga az alkotmánybírói eljárás társadalmi következményeinek a mérlegelése nem fért bele, mint ahogyan az sem tűnt fel akkoriban senkinek, hogy az állami intézményrendszer alkotói egymással versengve saját kompetenciát maximálva úgy mond jogállamisodnak, miközben az egészről éppen a lényeg, a köz érdekének képviselete hull ki.⁵⁶ Ráadásul bármiféle „üdv” vagy

⁵² Varga Zs. *Eszményből bálvány?*, 97. o.

⁵³ Tétéles jogi elemzésben vö. leginkább Richard H. Fallon, Jr. ‘»The Rule of Law« as a Concept in Constitutional Discourse’ *Columbia Law Review* 97 (January 1997) 1, 1–56. o., ill. Varga *Jogállami? átmenetünk?*, különösen 33. és 76. o., jogfilozófiai általánosságban pedig Jeremy Waldron ‘Is the Rule of Law an Essentially Contested Concept (In Florida)?’ *Law and Philosophy* 21 (2002) 2, 137–164. o. Figyelemreméltó, hogy utóbbi esetben nem leleményes címadásról van szó, hanem W[alter] B[ryce] Gallie ‘Essentially Contested Concepts’ *Proceedings of the Aristotelian Society New Series* 56 (1955–1956), 167–198. o. tanulmánya óta bizonyos fogalmiságok eredendő, típusalkotó jellegzetességéről, amikor sem a szűkítő dogmatizmus, sem a tágra nyitó eklekticizmus nem megoldás, mert eleve értéktartalmakról lévén szó, szüntelen vitatása nem a fogalmat világosítja, csak felfogásának mindenkor fennmaradó sokféleségében válogat. Vö. https://en.wikipedia.org/wiki/Essentially_contested_concept.

⁵⁴ Lásd 9. jegyzet.

⁵⁵ Ronald Dworkin ‘Keynote Speech’ to *The Rule of Law as a Practical Concept* [Venice Commission Conference (2012)] in <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL%282013%29016-e> [“Firm adherents are locked in great disagreement about what the rule of law really is.”].

⁵⁶ Saját írásaimban ezt kormányzatunk fragmentálódásának, szegregálódásának, departmentalizálódásának neveztem, a jog állítólagos uralma paradoxonaként s egyben fintoraként. Valóban *rule of law*-összefüggésben az államszervezeti *co-ordinatio/co-operatio* múlthatatlan követelményét először ROBERTO TONIATTI ‘**Constitutional Democracy, Checks and Balances of Separated Institutions of Government, and Non-Majoritarian Safeguards: The Role of Constitutional Adjudication**’ — lásd in [Exploratory Workshop] *Europeanization and Judicial Culture in Contemporary Democracies* (11–12 October) [abstracts] [ed.] Manuel Guțan & Cristina Parau ([Sibiu]: Universitatea »Lucian Blaga« din Sibiu [2013]), ami a *Europeanization and Judicial Culture in Contemporary*

„jó” társítása a joggal már eleve — fogalmilag — eszközszerepben mutatja a jogot;⁵⁷ s ennek figyelembe nem vétele eddig minden társadalomfilozófiaként szemlélt s kezelt jogpozitívizmus kisiklását, végső soron társadalmi kártételét eredményezte.⁵⁸

- Ilyen perspektívában pedig az, ami a hiperaktivitásával ellenőrizetlen egyeduralomra törő magyar *Alkotmánybíró* ság negatív példája volt, kirívó lehetett; ám — eltekintve hatásának tényleges károkozásától, ami végső soron már-már a jogállami átmenet alapvető hivatását, voltaképpeni értelmét kérdőjelezte meg — veszélyként vagy valóságként már korábban is fennállott, hiszen másutt is a jogi formalizmusban rejlő potenciált jelentett. Napjainkban viszont feltárult nemzetközi nyomásgyakorlásra történő széleskörű felhasználása, egyebek közt éppen az Európai Unió s a mögötte álló intézményi hálózat bennünket is egyoldalúan, jogilag fedezetlen kritizálással befolyásolni kívánó napi gyakorlatában, ami akár egy új, önkényét ideokratikus lepelbe burkoló imperializmus kezdete lehet.⁵⁹

Democracies ed. Manuel Guțan & Bianca Selejan Guțan (București: Editura Hamangiu 2014) vii + 270 o. kollektív kötetében sajnos már nem jelent meg kibontottan — tárgyalta.

⁵⁷ A jogfilozófiai alapokra lásd Varga Csaba 'Célok és eszközök a jogban' [első változatában: 'Buts et moyens en droit' in *Giovanni Paolo II Le vie della giustizia: Itinerari per il terzo millennio* (Omaggio dei giuristi a Sua Santità nel XXV anno di pontificato) a cura di Aldo Loiodice & Massimo Vari (Roma: Bardi Editore & Libreria Editrice Vaticana 2003), 71–75. o.] in *Közjogi intézmények a XXI. században* Jog és jogászok a XXI. század küszöbén (Nemzetközi konferencia, Pécs, 2003. október 16.) Jogfilozófiai és politikatudományi szekció, szerk. Andrásy György & Visegrády Antal (Pécs: [Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara] 2004), 145–156. o.

Egy ilyen jogállami érzékenység kitűnő summázata a Kúria elnökének elméleti ízü kívánalma arról, hogy „a jogállam fogalmába sűrítetten meg kell jelenniük azoknak az értékeknek is, amelyek a jogrendszer, a jogilag szervezett társadalom létjogosultságát alátámasztják: a közösség és az egyes ember méltósága, szabadsága, békéje. Az említett értékek iránti elkötelezettség pedig nem lehet teljes akkor, ha a jogállam egyéb fogalmi elemeinek — így különösen a jogbiztonságnak — feltétlen elsőbbséget biztosítanak. Nem arról van szó tehát, hogy a jogbiztonság vagy a közhatalom jogtól kötöttsége ne lennének értékek, hanem arról, hogy az értékeket rangsorolni kell, mert azok egymással is ütközhetnek. Amennyiben pedig a jog »tisztaságát«, ellentmondásmentességét védő instrumentális érték ütközik a jog létalapját képező, fundamentális értékkel, akkor az utóbbit illeti meg az elsőbbség.” Darák Péter 'Társadalmi problémák – jogi megoldások' in (*Lex cathedra et praxis* Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából, szerk. Csehi Zoltán, Koltay András, Landi Balázs & Pogácsás Anett (Budapest: Pázmány Press 2014) [Xenia], 591. o. 6. jegyzet.

⁵⁸ Első szakmába vágó ujjgyakorlatomtól kezdve ez számomra mindig magától értetődő volt. Lásd Varga Csaba 'A magatartási szabály és az objektív igazság kérdése' [1964] in his *Útkeresés Kísérletek – kéziratban* (Budapest: Szent István Társulat 2001) 167 o. [Jogfilozófiák] & <<http://drsabavarga.wordpress.com/2012/12/26/varga-csaba-utkereses-kiserletek-keziratban-2001/>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>, 4–18. o. Ez vezethetett egyébként a jogi teoretizálásban egy valóban saját úthoz, ahhoz ti., hogy — az akkori szocialista tábor egyöntetűségétől eltérően — ne *epistemologicum*ában, azaz a LENINI visszatükröződési elmélet fényében, hanem önálló artifizialis képződményként, *instrumentum* gyanánt ontologizáljam a jogot.

⁵⁹ Ha néven nevezetlenül is tárgyaltan a jelen szerzőtől (140. és köv. o.), ez az európai jogban egyre burjánzóbban jelen lévő *softosodás* jelensége, ami már egy évtizede is főként klasszikus civiliztikus területeken határozottan érzékelhető volt — lásd Varga Csaba *Jogrendszerek, jogi gondolkodásmódok az európai egységesülés perspektívájában* (Magyar körkép – európai uniós összefüggésben) (Budapest: Szent István Társulat 2009) 282 o. [Az uniós tagság következményei a magyar jogrendszerre és a közigazgatásra] & [Jogfilozófiák] & <<http://www.scribd.com/doc/85037925/varga-csaba-jogrendszerek-europai-egysegulesben-2009>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>> —, ám túlhatalmi arrogancia lepleként akkor még nem szolgált.

• Ebben pedig — nem kizárólag nálunk, de szerte a nyugat-európai-atlanti térségben — felrémlik a *b í r ó u r a l o m*, azaz egy *judgeocracy*⁶⁰ negatív, de valós utópiája, hiszen „mára a bírói hatalom minden fölé nőtt, és jogalakítása, következésképpen hatalomgyakorlása sem nem kiszámítható, sem nem korlátozható, sem nem ellenőrizhető.”⁶¹ Tudvalévő, hogy a gyakorlati jogalakításnak bírói megítélésre bízása, azaz a *law in action*-nek a *law in books*-hoz mért bírósági változtatása nemcsak pozitív (tehát többletet adó), de negatív (vagyis meglévőt elvonó) is lehet. S ez már önmagában felveti annak gyanúját (azaz egyfelől tényét, másfelől bármikori lehetőségét), amit — ellenír technikaként a *référé législatif* intézményében megtestesítetten, a francia forradalom során megfogalmazottan, okulva világtörténelmi példákból JUSZTINIÁNUSZTól Nagy PÉTEREN át Nagy FRIGYESIG⁶² — az irodalom *sabotage judiciaire* néven ismer. Már pedig ebből éppen nem kizárt, hogy magyar bíróság/ügyészség is (például a vádemelési monopólium teljes ellenőrizetlensége folytán) bőven kivegye részét — akár azzal, hogy egyébként nemzetközi jogilag büntetni rendelt cselekmények esetén nemzetközi jogalkalmazási kötelezettségének kizárásával/megtagadásával a hazánkban érvényes/hatályos *law in books* egyik ágát — egyébként önkényesen, mert indoklás nélkül, s mindenképpen nemzetközi jogsértést követve el negligálásával vagy megtagadásával — kiveszi a *law in action* köréből.⁶³ Nem beszélve arról, hogy mint minden egyoldalúság (s az amerikai nyomásgyakorló csoportoknál formálódó minden új igénybejelentés óhatatlanul ilyené sikeredik, ha egyáltalán a felszínre tud keveredni⁶⁴), ez is korábbi egyensúlyi állapotokat — vagyis a tárgyat illető érvényes szempontok valamiféle arányosan kialakult egységét — felborítva új *h o m o g e n i z á c i ó t e r ő s z a k o l k i*, többnyire egyetlen, ráadásul tárgy-idegen szempontot vetítve az egész folyamatra. Ahogyan az emberjogiság triumfálása is a kormányzat lényegét adó érdemi

⁶⁰ Mint láttuk, Hirschl *Towards Juristocracy* például a bírói túlhatalom világméretű tarolásának tulajdonítja a népképviselői hatalom s vele a parlamenti szuverenitás és maga a demokrácia világméretű (Nyugat-Európát és az Atlantikumot egyaránt magában foglaló) mai lebontását. Lásd még *The Global Expansion of Judicial Power* ed. C. Neal Tate & Torbjörn Vallinder (New York: New York University Press 1995) xii + 556 o., Walter K. Olson *The Rule of Lawyers How the New Litigation Elit Threatens America's Rule of Law* (New York: St. Martin's Press 2003) 358 o., Leslie Friedman Goldstein 'From Democracy to Juristocracy?' *Law & Society Review* 38 (2004) 3, 611–629. o., Alec Stone Sweet *Governing with Judges Constitutional Politics in Europe* (Oxford: Oxford University Press 2010) xii + 232 o., illetőleg Bernd Rüthers *Die heimliche Revolution vom Rechtsstaat zum Richterstaat* Verfassung und Methoden: Ein Essay (Tübingen: Mohr Siebeck 2014) ix + 175 o.

⁶¹ Varga Zs. *Eszményből bálvány?*, 26. o.

⁶² Vö. Yves-Louis Hufteau *Le référé législatif et le pouvoir du juge dans la silence de la loi* (Paris: Presses Universitaires de France 1965) 159 o. [Travaux et recherches de la Faculté de Droit et des Sciences économiques de Paris: Série Droit privé 2], illetőleg Varga Csaba 'A törvényhozó közbenső döntése és a házagproblematika megoldása a francia jogfejlődés tükrében' *Jogtudományi Közlöny* XXV (1971) 5, 42–45. o.

⁶³ Vö. pl. Varga Réka 'Biszku és a nemzetközi jog' *Népszabadság* (2015. július 2.) in <<http://nol.hu/velemeny/biszku-es-a-nemzetkozi-jog-1549131>>.

⁶⁴ Egyebek közt Philip K. Howard *The Collapse of the Common Good How America's Lawsuit Culture Undermines our Freedom* (New York: Ballantine Books 2002) 253 o. érvel amellett, hogy visszaszerzendő a nép uralma a „rövidlátóan csakis önérdelkeiket képviselő” csoportoktól.

törekvések szükségképpen torzulását hozta magával, mert a bírói megítélés mércéjének jogi egysíkúsága mindent önmagára redukált,⁶⁵ általában a kormányzati cselekvés bírósági kontrollja úgyszintén óhatatlanul reduktív, hiszen éppen a cselekvés érdemét (társadalmi elfogadottságát, gazdasági hasznosságát, politikai ésszerűségét és így tovább) sikkasztja el, miközben kizárólag a legalitás (társadalmilag önmagában irreleváns) szempontját érvényesíti.⁶⁶

Ha Közel-Kelet kíméletlen amerikai szétverése adta is az ürügyet, jól példázza az egyszempontúvá válás minden más megfontolást kiiktató fenyegetését az, ahogyan a Pentagon ura akkoriban megnyilatkozott: „nem tudjuk éppen, hogy mit tegyünk [...], de van jó hadseregünk és kormányokat is meg tudunk dönteni... Gondolom, ha egy kalapács az egyedüli szerszámod, minden probléma szükségképpen úgy fog majd kinézni, mint egy szög.”⁶⁷)

(Megjegyzendő egyébként, hogy egy egészséges társadalom nem sopánkodni szokott, hanem lépni, megfelelően. Kanadában például a jogok és szabadságok 1982-ben elfogadott chartájával kapott jogmegítélési hatáskört a legfőbb bírói fórum, aminek megélésével, mintha csak kitöltetlen csekk lenne, hamarosan eufórikus triumfálásba kezdett, elorzott csúcshatalomként. Mihelyst azonban ez látható tendenciává növekedett, a sajtó és közvéleménye lépett: „Ellenőrizetlen bírák fenyegetik a jogállamiságot!”⁶⁸ — és szárazon közölte: a bíróság megvalósíthatja ugyan egy politikai döntéshozó mimikrijét, de akkor majd kiválasztása/ellenőrzése/beszámoltatása is óhatatlanul a politikai döntéshozó mimikrijévé fog változni.⁶⁹)

*

„A jog természetes valósága hatalmasabb a joguralombálványnál.”⁷⁰ Nos, régi idők jogművelő kiválóságát „jogászi bölcsesség” — *judicium*, az átlátás s

⁶⁵ Varga Csaba 'Az emberi jogok problematikája' *Társadalomkutatás* 32 (2013) 2, 1–15. o.

⁶⁶ Carol Harlow 'European Governance and Accountability' in *Public Law in a Multi-layered Constitution* ed. Nicholas Bamforth & Peter Leyland (Oxford: Hart Publishing 2003), 79–102. o.

⁶⁷ WESLEY CLARK, nyugalmazott négycsillagos tábornok, Koszovó bombázása idején a NATO főparancsnoka emlékezett így egy egy főtiszti megnyilatkozásra; lásd <http://www.democracynow.org/2007/3/2/gen_wesley_clark_weighs_presidential_bid> és <<http://genius.com/General-wesley-clark-seven-countries-in-five-years-annotated>> [“we don't know what to do [...], but we've got a good military, and we can take down governments. I guess if the only tool you have is a hammer, every problem has to look like a nail.”].

⁶⁸ Rory Leishman 'Out-of-control Judges Threat to Rule of Law' *London Free Press* (May 12, 2000).

⁶⁹ Lásd Varga Csaba 'Az angol–amerikai és a kontinentális-francia jogi hagyományok találkozásának peremvidékén: Kanadai fejlemények és tapasztalatok' *Jogtudományi Közlöny* LVII (2002) 7–8, 309–322. o. (4. fejb) pont).

⁷⁰ Varga Zs. *Eszményből bálvány?*, 207. o.

egyensúlyozás művészete — jellemezte, és nem elvont racionalizáció, határok kutatása, joghézagokat kereső ügyeskedés.

Mindennek társadalomtudományi háttérében az munkál, hogy a mindenkori *societas* csakis egyfajta *integratio* termékeként fogható fel, aminek az előfeltétele pedig sohasem más, mint valamiféle *equilibrium* a különféle alkotók (embercsoportok, szükségletek, érdekek, eszmények) között. Nem csoda hát, ha bármiféle újítás óhatatlanul felborítja a kialakultat, de tudjuk, hogy az organikus változások általában problémátlanul vezetnek új egyensúlyok kialakulásához.

Ebből következik, hogy bármiféle egyoldalúság, imperatív *interventio* — főként. ha az a hordozó gondolat dogmatizációjával/fetiszizálásával jár — közvetlen hatásán túl csakis kártételt eredményez, hiszen egyoldalúságot hordozó s ezzel egyensúlytalanságot kiváltó léte folyvást impraktikalitásba torzul. Korunk, amelynek látteleteről szólnak, folyvást ilyesmiket eredeztetett, különösen az 1968-as anarchizáló lázadások hullámában kelt új és új ígélet- és jogosultság-bejelentések mint szegregáló izmusok követelése és politikai támogatása nyomán.⁷¹

Mai, erőteljesen globalizált világállapotunkban, régiókra vetítve a zökkenőtlen tőkeexporthoz fűződő imperialista érdek nyomán ennek része az is, hogy bármi bekövetkezettnek vagy bekövetkezendőnek a rendkívüliségét, sőt az átmenetinek is az átmenet-jellegét tagadják. A külső érdek érvényesítése az erősebb kutya logikája szerint persze lehet sikeres; ez azonban rövid s hosszú tájon egyaránt belső érdeksérelemmel jár. Hiszen — legáltalánosabban szólva is — ha egy új államiság legnehezebb erőpróbáját, önmaga újrafogalmazását könnyed rutin gyanánt fitymáljuk, ezzel az újjal egyébként is nehezen birkózóra még további többletsúlyt terhelünk, s nem kivételes, hogy ezzel eredeti útjától — akár jószándékától (például őszinte demokrácia-akarásától vagy addigi érzelmi kötődésétől) — kényszerűen eltérítjük.⁷²

Mindebből az is kiderül, hogy információáramlásban szintén globalizálódó korunkban amennyire — mint bármikor a múltban — természetes a mindenkitől (múlttól és jelenbeli mástól) tanulás, a *continuous learning* igénye (vagy akár ama *slogannek* a tényként tudomásulvétele, hogy — történetesen az érvényesülő jog

---

⁷¹ Esettanulmányként lásd pl. Varga Csaba 'Önmagát felemelő ember? Korunk racionalizmusának dilemmái' in *Sodródó emberiség* Tanulmányok Várkonyi Nándor: Az ötödik ember című művéről, szerk. Mezey Katalin (Budapest: Széphalom Könyvműhely 2000), 61–93. o.

⁷² A *Kiáltás gyakorlatiasságért a jogállami átmenetben* szerk. Varga Csaba (Budapest: [AKAPrint] 1998) 122 o. [A Windsor Klub könyvei II] gyűjteménye már implicite magában foglalta egyebek közt a Soros-birodalmi gondolkodás kényszerű átalakulását, merthogy egy „előretékinő”, „demokrácia-építő” gondolkodás sulykolása jegyében a korábbi bűnök számonkérésének általuk kezdeményezett elfojtásáról kiderült, hogy világszerte maga lett a tényleges demokrácia-építés legfőbb akadálya, és mindez — ironikusan a „nyitott társadalom” jegyében — éppen egy magával a társadalommal, morális érték-hordozó közegével nem számoló ahumánus absztraktum élő népekre történő (mert merőben saját ideokratikus és pénzhatalmi érdeküktől vezérelt) oktrojálási kísérlete volt. Minderre szélesebb összefüggésben lásd Varga 'Jogi mintaadás...' (2006); annak tekintetében pedig, ahogyan az USA durván beleavatkozott a Szovjetunió szétesése utáni évtized orosz önmeghatározódási folyamatába, lásd Varga Csaba 'Amerikai önbizalom, orosz katasztrófa: Kudarcot vallott keresztshadjárat?' *PoLiSz* (2002. december–2003. január), No. 68, 18–28. o. & in <<http://krater.hu/wp-content/uploads/2015/09/POL68-dec.pdf>>.

területén — *All the world's a courtroom*⁷³), nos, annyira nem természetes, hogy ezt erőközpontok és általuk fenntartott nemzetközi ágeneciák saját napi rutinjuk egyetemes mintaként kisugároztatására használják fel. Hiszen tudnunk kell, hogy bárki rutinjának oktrojálása az oktrojáltat szegényíti, mert önmagából szegényíti. S még esetleges jószándék is így válhat kártétellé. Mert külső szándék erőltetése csakis egy cirkuszi idomár mentalitását idézi, míg az igazi segítő aligha tehet többet, mint egy növénye kedvéért élő-haló kertész.⁷⁴

Nincs okunk kételkedni abban, hogy az inkriminált egykori magyar alkotmánybírói gyakorlat korszerűnek, optimális civilizációs summázatnak hitte magát, miközben néhány kritikus nyilván éppen másban s másutt látta egy élhető új jogrendszer építésének mintáját és esélyeit. Nos, 2015 nyarának végén Washingtonban volt esedékes a jogfilozófusok világkongresszusa, melyen előnyomatként bemutatták korunk egyik legnagyobb kollektív jogbölcseleti vállalkozását, a kontinentális elméleti jogi gondolkodás több kontinenst felölelő teljes XX. századi alakulásának mélyreható tablóját.⁷⁵ Két kötet kétezer oldalából pedig az világlik ki, mennyire a maga képére formálja a múltat bármely jelenkor, azaz mennyire mánból tudjuk csak látni a múltat. Témánkhoz visszatérve pedig, akkor regnáló alkotmánybíráink — már amennyire néhányuk talán nemzetközi trendekkel is tisztában volt — mennyire a nap éppen folytatott iránya *mainstream*nek hitt elitista fősodrára alapoztak. Mert e kétezer oldalból ugyanakkor éppen az csendül ki, hogy egy egész évszázadon keresztül az alaphang mégsem ez, hanem az értékkeresés és értékalapozás biztosítása volt. Amiből csupán következik, hogy a nagy jogpozitivizmusok többnyire vagy természettudományos tudományfilozófiák leágazásaiként/alkalmazásaiként jöttek létre, vagy axiológizálásoknak üdvtani metafizikákba történő bebukására egyfajta természetességgel következő reakció termékeiként fogalmazódtak meg. Nem mások hát, mint kényszerpályák átmeneti kényszerszüleményei voltak jobbára csupán.⁷⁶

---

⁷³ Vagyis a bíróságok manapság már világszerte kényelmesen elbeszélgetnek — egymással; állami törvényhozóik feje fölött; kinek pedig — hacsak még MONTESQUIEU sokat szajkózott hatalommegosztását méltóságuk végtelenségének tudatában meg nem tagadták — működésük kizárólagos alapját, s főként döntési függetlenségük indokát köszönhetik változatlanul. Klasszikusan lásd a jelenségre Shirley S. Abrahamson & Michael J. Fischer 'All the World's a Courtroom: Judging in the New Millennium' *Hofstra Law Review* 26 (1997) 2, 273–291. o.

⁷⁴ Következetes kifejtésére lásd Varga Csaba 'Jogállamiság: egy éthosz dilemmája (Átmenetek és összehasonlító jelenkori történelmi tapasztalatok)' *Társadalomkutatás* 29 (2011) 3, 287–302. o. & <<http://akademai.om.hu/content/e475844j70742554/fulltext.pdf>>.

⁷⁵ *Legal Philosophy in the Twentieth Century* The Civil Law World, ed. Enrico Pattaro & Corrado Roversi {Preprint} 1: Language Areas & 2: Main Orientations and Topics (Dordrecht: Springer 2015) xxxix + 1062 & xxvi + 827 o. [A *Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence* 12]; ebben magyar közreműködés egyébként Varga Csaba '20th-century Legal Philosophy in Hungary' 19. fej., 635–651. o. ill. Paksy Máté & Varga Csaba '20th-century Natural Law Theory in Hungary' 6. fej., 155–161. o.

⁷⁶ Milyen elvárásolt állapota lehetett a magyar társadalomnak, a jogászi szakmának, s benne az önmagában civilizációteremtőt ünneplő alkotmánybírói elitnek, hogy minden lehetséges jogfelfogás közül — *sancta, beata simplicitas* (Jeromos *Epist.* 57, 12, 4 / Thomas a Kempis *De imitatione Christi* 4, 18) — a leginkább leegyszerűsítőt, a jogpozitivizmusból is a legsivárabb változatot, a *Das Recht ist das Recht!* korábban már

Ez pedig, bizony, végső üzenetként nem jelent mást, mint a jog természetes valóságának hatalmasságában mindenekelőtt emberi igényektől formáltságot és az emberszolgálatban való megmaradást — bármiféle eldologiasítottan elidegenülő hatalommá fetisizáló kísérlet esetleges vonzásával szemben.

---

leszerepelt értelmezési lehetőségét választotta a maga csillagául! Hiszen pontosan a fenti áttekintésből világlik ki, hogy akár egy HANS KELSEN pótolhatatlan, páratlan formalisztikus teljesítményéről — lásd pl. Varga Csaba 'Hans Kelsen, a kontinentális jogi gondolkodás formaadója' in *Hans Kelsen jogtudománya* Tanulmányok Hans Kelsenről, szerk. Cs. Kiss Lajos (Budapest: Gondolat & MTA Jogtudományi Intézet & ELTE Állam- és Jogtudományi Kar 2007), 791–804. o. [Bibliotheca iuridica: Acta congressum 16] {& <<http://www.vilagosság.hu/pdf/20051101085744.pdf>>} — legyen is szó, ilyesmi csak rendező szerepet játszhatott abban az évezredekben keresztül folyvást ismétlődő világméretű törekvésben, hogy a jogot mint mércét, mely önmagában nem lehet üdvönyt, mégis az emberiség üdvéhez kapcsolják, a *saját* társadalom boldogulásához.